

Vägen till arkivet

Traditions materialets slingriga väg från insamling till arkivhylla ter sig ganska likartad i Finland, Sverige och Norge.¹ Den bilden får man av antologin *Vägen till arkivet*, som består av sju föredrag hållna vid ett seminarium med samma namn i Helsingfors 1998. Arrangörer för seminariet var Nordiskt nätverk för folkloristik, Svenska litteratursällskapet i Finland och Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Finska litteratursällskapet).

De nu publicerade föredragen belyser traditionsarkivens ställning i Norden, flera av dem med en rätt

1. Ulrika Wolf-Knuts (red.) *Vägen till arkivet*. Åbo 1999. (NNF Publications 4.) 166 s., ill.

grundlig inledande tillbakablick på de ämneshistoriska skeenden som lett till nytänkande inom insamling av folkloristiskt och etnologiskt material. Redaktören för boken, Ulrika Wolf-Knuts, berör i en kort inledning forskningsutvecklingen i Norden. Inom den traditionsvetenskapliga forskningen har man gått från de diffusionistiska och historiskt-genetiska tankegångarna, vilka var förhärskande långt in på 1900-talet, till mera individfokuserade perspektiv. Under de senaste decennierna har man analyserat materialet med kvalitativa metoder och börjat problematisera själva insamlingen och arkiveringen. I dag står traditionsarkiven inför de utmaningar och möjligheter som digitaliseringen av text, bild och ljud erbjuder.

I det inledande föredraget tar Lena Huldén upp lagstiftningsfrågor som gäller för alla slags arkiv. Hon redogör för den nya offentlighetslagstiftningen i Finland och diskuterar dess inverkan på arkivens arkiverings- och tillgänglighetspraxis. Huldén anser det vara viktigt att arkivarien har yrkeskompetens nog att göra goda val i fråga om insamling och arkivering. Verksamheten skall vara resultatet av ett medvetet beslut där man har kunnat identifiera "det viktiga materialet". Arkivarien bör kunna göra en gallring och åtgärda det centrala. Allt material behöver alltså inte behandlas lika noggrant.

Huldén påpekar att informanterna genom dagens lagstiftning är tämligen väl skyddade. Integriteten hos de personer som endast omtalas i t.ex. frågebrevssvar är däremot helt beroende av den ansvarskännande arkivarien. Det vore viktigt att informanten skulle ge sitt skriftliga godkännande (eller ett muntligt godkännande på band) om att intervjun får användas för forskning eller ges ut i andra sammanhang. Förfarandet borde göras till rutin i samband med allt fältarbete.

Det i mitt tycke kanske intressantaste och onekligen mest underhållande föredraget i boken är Agneta Liljas redogörelse för hur en enskild upptecknare på 1940-talet kom att bli en bricka i den maktkamp som under årtionden utspelades mellan arkiven i Uppsala och Lund på den ena sidan, och Göteborg på den andra. Under rubriken "Den ideala uppteckningen i klassisk etnologi" tar hon först upp väsentliga drag inom den tidiga etnologin i Sverige: en inriktning på landsbygden och bönderna, ett historiskt tillbakablickande perspektiv, studiet av kultur i element och delar, "sakletande på bekostnad av syntetiska undersökningar av hela system". Man ville rädda utdöende kulturformer i enlighet med den devolutionistiska premisen, man sökte det "ursprungliga" och "äkta" som hotades av moderniteten och de stora samhällsförändringarna under 1900-talets första decennier. Lilja påvisar att den tidens etnologer, genom sitt samlingsarbete på nostalgisk jakt efter reliktområden och spridningsvägar, egentligen protesterade mot moderniseringen och differentieringen.

Utgående från brevväxling mellan forskare vid traditionsarkiven och upptecknare, har Lilja kunnat påvisa att det förekom direkt censur i fråga om vad som var fint nog att tecknas upp som äkta folkkultur. Ord som ansågs vara för moderna uppfattades som ointressanta och ströks på uppmaning av forskaren. Det utvecklades således en norm för vad som skulle samlas och undersökas. Den ideala uppteckningen var befriad från alla kontextuella uppgifter, den skulle fylla vissa krav vad gällde form och innehåll, men vad som var viktigast – den fick inte innehålla några egna omdömen eller reflektioner. I sin strävan att få in "rätt" slags

material utövade arkiven makt över upptecknarna. Men också arkiven och forskarna utkämpade en strid om "den legitima kunskapen om folkminnen". I detta sammanhang tar Lilja upp det något rafflande exemplet med fanjunkare Sjöholm, en upptecknare för Landsmålsarkivet i Uppsala (ULMA), som av forskare vid arkivet i Göteborg blev beskyldd för att vara en fabulerare och förfalskare av traditionsuppteckningar. Själv levde väl Sjöholm lyckligt ovetande om hela ståhejet kring sin person, men i Uppsala vägrade man trots upprepade indicier att erkänna honom skyldig. Arkivet hade helt enkelt inte råd att avslöja honom som förfalskare.

Ann Helene Bolstad Skjelbred ger i sitt föredrag en presentation av Norsk etnologisk gransking (NEG). Hon redogör bl.a. för arkivets nät av informanter, vilka där sympatiskt nog kallas "medarbetare". Hon beskriver hur man i slutet av 1940-talet var inriktad på den gamla bondekulturen och strävade efter att rädda det som räddas kan. Man kan bara nicka igenkännande, mycket är bekant från de flesta traditionsarkiv i Norden. Skjelbred diskuterar ingående frågelistan som metod, och hur man i svaren småningom börjat intressera sig för informanternas egna kunskaper, åsikter och värderingar, i stället för att se dem som representanter för en hel bygd.

En iakttagelse som Skjelbred gjort, som jag tror att innehåller mycket av sanning, är att frågelistan ger svararen större frihet än intervjun, frihet att svara och frihet att välja hur personlig man vill vara. Det här ser hon som en av frågelistan största fördelar. Påståendet att det är omöjligt att få in känsligt material med hjälp av en frågelist är felaktigt. Ofta kan det vara lättare att i lugn och ro skriva ner en känslig eller svår sak för ett mera anonymt arkiv, än att berätta den rakt i ansiktet på en nyfiken intervjuare. Vid NEG är man i dag noga med anonymiseringsprincipen och alla svar arkiveras utan namnuppgifter. En annan tankeväckande sak är att så länge NEG erhöll ekonomiskt stöd av de olika fylkena i Norge, skötte man också om att kopior av frågelistsvaren distribuerades tillbaka till lokalplanet, d.v.s. till ett lokalt museum eller motvarande.

Anders Salomonsson skriver om dokumentation och forskning med exempel från Folkliksarkivet i Lund. Efter den obligatoriska (och välskrivna) tillbakablickken diskuterar han arkivering som process mellan insamling och forskning. Arkivet i Lund är tätt knutet till universitetet och samarbetar intensivt med både studenter och forskare. Samarbetet betyder att det insamlade materialet faktiskt används och utkommer i uppsatser, avhandlingar och forskningsrapporter, till glädje inte minst för informanterna som svarar på frågelistorna.

Salomonsson anser objektiv dokumentation vara en omöjlighet och ser större fördelar i en insamling av forskningsrelaterat material. Han påminner om att precis som föregångsmännen inom traditionsvetenskaperna var påverkade av det nationalromantiska idealet, styrs dagens insamling och forskning av vår tids värderingar. Dokumentatörerna, forskarna, arkivarierna har ett stort ansvar som man kanske inte alltid inser vid en av: Folk tror på den bild av det förflutna som vi förmedlar.

Den enda av skribenterna som rent konkret tar upp fältarbetet som metod är Anneli Asplund. Hon exemplifierar med fältarbeten i Östskåneland och Ingermanland, anordnade av Finska Litteratursällskapets Folkminnesarkiv. Asplund diskuterar utopi och realitet i fältarbetet och berättar underhållande om många praktiska problem som kan drabba en insamlare i fält. Hon anser att performansen i dag ses som folklorens kärna. De tekniska hjälpmedlen såsom videokameran och bandspelaren gör att vi i dag kan dokumentera performansen holistiskt. Asplund konstaterar att utvecklingen av digitaltekniken är så snabb att man har svårt att hänga med. Då den fungerar som bäst är den inte bara nyttig i efterarbete och arkivering, utan underlättar också själva fältarbetet (t.ex. användningen av digitalkamera och MiniDisc).

Jukka Saarinen från samma arkiv ägnar sig ännu mera åt arkivtekniska frågor. Han skriver om det digitala arkivet och Internet, ett nog så aktuellt tema. Digitalisering innebär ett nytt sätt att arkivera och lagra material på lång sikt, och samtidigt en förbättring av kundtjänsten. Saarinen anser ändå att man inte förbehållslöst skall anamma allt vad den nya tekniken har att erbjuda. I dag vet vi inte med säkerhet hur länge den digitala informationen kommer att bibehållas på de media som nu står till förfogande, "tyvärr är det inte

säkert att informationen kan sparas i årtionden". Apparater föråldras, filformat förändras och utvecklingen går så snabbt att vi inte har råd att låta bli att samarbeta och lära oss av varandras framgångar och misstag.

Saarinen redovisar också för projektet Muisti (Minnet), ett samarbetsprojekt som lett till digitalisering och nätverksdistribution av nationellt text-, bild- och arkivmaterial. Ett nära samarbete etablerades med projektet Bildarvet, digitalisering av finlandssvenskt bildmaterial. Nätverksdistribution kan innebära stora problem med upphovsrätten. Dataskyddet och personregisterlagen begränsar möjligheterna att göra arkivmaterial fritt tillgängligt. Saarinen gör oss uppmärksamma på att traditionsarkiven i framtiden kommer att få motta frågelistsvar i digital form.

I det sista föredraget i boken berättar Karin Öman om ett hembygdsarkiv i Karlskoga, som kommit att bli mönsterbildande för hembygdsarkiven i Sverige. Hon går mycket grundligt till väga och ger en detaljerad bild av de olika materialkategorierna i arkivet och beskriver hur en eldsjäl lyckats bygga upp verksamheten. Öman konstaterar att på hembygdsarkivet i gemen saknas professionell kompetens, här är det intresse och engagemang som förutsätts. Arkiven består vanligen av icke-sovrat material, ofta känslomässigt styrt. Men "det är inte de vita bomullsvantarnas arkiv, det är människornas, känslornas och idéernas arkiv".

Boken kommer kanske inte med så många nya infallsvinklar eller idéer om insamling och arkivering. Ändå är den igenkännande och intressant läsning för en arkivperson. Den fungerar som en jämförelse mellan olika arkiv och ger en påminnelse om att vi vinner på att samarbeta, nationellt och internationellt. För den läsare som inte är väl insatt i traditionsarkivens värld kan boken fungera som en lättläst introduktion till livet på arkivet.

Marika Rosenström